

Dippold Péter

A magyar kulturális közvagyon digitalizálási prioritásainak feltérképezése. Egy felmérés tanulságai

Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium közbeszerzési ajánlati felhívása alapján 2003 márciusában a Könyvtári Intézet ajánlatot nyújtott be egy tanulmány elkészítésére, amely a *Kutatás a magyar kulturális közvagyon felmérésére: őrzési helyek, mennyiségek, digitalizálhatóság, ütemezhetőség, költségigény*” címet viselte. A tanulmány elkészítését az intézet a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központtal közösen vállalta, a projektet Tószegi Zsuzsannával és Fehér Miklóssal vezettük.

A célkitűzés egy olyan tanulmány megírása volt, mely

- bemutatja néhány, a digitalizálásban élen járó ország nemzeti közvagyon-digitalizálási stratégiáját;
- szempontokat nyújt a digitalizálás prioritásainak meghatározásához;
- leírja a digitalizálásra váró magyar kulturális közvagyon típusait;
- számba veszi a közvagyonnal rendelkező jelentős intézményeket, szervezeteket;
- felméri a digitalizálásra váró magyar kulturális közvagyon mennyiségét, állapotát;
- számba veszi és bemutatja a további felmérést igénylő területeket;
- javaslatot ad a digitalizálás ütemezésére, rangsorolására;
- javaslatot ad a digitalizálás technológiai paramétereire;
- bemutatja a digitalizálás becsült költségét.

A projekt végrehajtása rendkívül nagy szervezettséget feltételezett, hiszen mindössze öt hónap állt rendelkezésünkre a munka elvégzésére. Az első megbeszélésekkel párhuzamosan projektterv készült, amelyben részletesen szabályoztuk a projekt célját, a szervezeti felépítést, a kompetenciákat, az eljárásrendet és a kommunikáció formáit.

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK VI. VILÁGTALÁLKOZÓJA

A feladat végrehajtására három munkacsoport alakult a *digitalizálandó dokumentumok tipizálására, a mennyiségi felmérés megszervezésére*, valamint a *technológiai kérdések számbavételére*. A munkában 22 kulturális közvagyonnal kapcsolatban álló intézmény 36 szakembere vett részt. A vizsgálat a következő területekre terjedt ki:

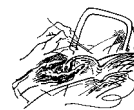
- könyvtári, levéltári, múzeumi gyűjtemények;
- ingatlanörökség;
- audiovizuális (film-, video- és hang-) archívumok.

Idő hiányában nem vizsgáltuk a határon túli magyar kulturális közvagyon, a művészeti és profitorientált intézményeket (színházak, galériák, nyomtatott és elektronikus sajtó, könyvkiadók stb.).

A tanulmány végső formájában a három munkacsoport által összeállított fejezetekre tagolódik, valamint kiegészül a legfontosabb megállapításokat összegző bevezetővel. A bevezetőben a projekt vezetői kiemelték a fejezetek általános tanulságait a digitalizálással kapcsolatban.

A műhelymunka során alakult ki az a vélemény, hogy a digitalizálást többféle céllal lehet elindítani. Ezek között szerepelhetnek az állományvédelem, az értékmentés szempontjai, a reprodukálás iránti igény, a digitális dokumentumok szolgáltatása vagy akár a kereskedelmi célú digitalizálás is.

A dokumentumtipologizálással foglalkozó munkabizottság különböző források és a résztvevő szakemberek tapasztalatai alapján vette számba a digitalizálás szempontjából figyelmet érdemlő dokumentum- és objektumtípusokat, és sok esetben meghatározta a prioritásokat is az egyes típusokkal kapcsolatban. A kategorizálás felöleli a könyvtári, levéltári, múzeumi gyűjteményekben szereplő objektumokat, valamint a hang- és ingatlanörökség, a film-, fotó- és videodokumentumok típusait. A prioritások szempontjából egységes volt az a vélemény, hogy előnyben kell részesíteni a gyűjtemények nyilvántartásainak digitalizálását, illetve adatbázisba szervezését. A könyvtárosok nagy sikerként élik meg a tanulmány elkészülte után, 2004 tavaszán nagy erővel megkezdett, úgynevezett „retrospektív konverziót”, amely a nemzeti könyvtár cédulakatalógusának digitalizálását jelenti. A dokumentumok digitalizálása szempontjából többféle fontossági sorrend lehetséges, amelyeket a digi-

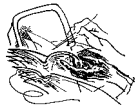

talizálás céljai határoznak meg. Egy adott gyűjtemény kezdheti a munkát a legértékesebb, a legnagyobb érdeklődésre számot tartó, a legkutatottabb vagy a legveszélyeztetettebb állománya digitalizálásával is.

Szintén a műhelyviták vezettek arra a felismerésre, hogy a digitalizálás szempontjából éles különbséget kell tenni az egyedi és a többszörözött dokumentumok között. Ha ugyanis a kulturális közvagyon digitalizálásának nemzeti szintjén gondolkodunk, illetve nemzeti digitalizálási stratégia kialakítása a cél, akkor felesleges egy többszörözött dokumentum (pl. könyv) gyűjteményi szintről indított példányonkénti digitalizálása. A könyvek esetében célszerű lenne a nemzeti könyvtár gyűjteményével kezdeni a munkát, hiszen a legteljesebben ez a gyűjtemény tartalmazza a kulturális közvagyon körébe tartozó dokumentumokat, ráadásul az OSZK már kidolgozta a maga digitalizálási stratégiáját. A többi gyűjtemény az OSZK állományában nem meglévő dokumentumaival szerepel a „forráslistán”. Persze a sommás megállapítás alól is vannak kivételek, hiszen például egy ősnymtatványra vagy possessor bejegyzéseket tartalmazó régi könyvre máris az egyedi dokumentumokra vonatkozó elképzelések érvényesek.

A munkacsoportok kiemelten foglalkoztak a digitális objektumokhoz kapcsolódó metaadatokkal is. Erőteljesen hangsúlyozták, hogy a metaadat-rendszer kizárólag nemzetközi szabványon alapulhat, és javasolták a Dublin Core nemzetközi szabvány honosítását, szoros együttműködésben a Nemzeti Digitális Adattárral. Örömmel jelenthetem, hogy a Dublin Core magyar változata a Könyvtári Intézet közreműködésével 2004 végéig honosításra kerül.

Szeretnék egy példát említeni arra vonatkozóan, hogy a metaadatoknak milyen nagy szerepe van a dokumentumok számbavétele szempontjából. A különböző minisztériumok pályázatainak alapján közpénzen elvégzett digitalizálási projektek eredményei a nemzeti könyvtár gyűjteményébe kerülnek. Egy múzeum több száz képét digitalizálta, és a képeket tartalmazó hat merevlemez beszolgáltatta a Országos Széchényi Könyvtár Kötelesepéldány Szolgáltatáshoz archiválási célból. A winchesterek egy fia metaadatot nem tartalmaztak, egész egyszerűen nem lehetett tudni semmit a tartalmukról, gyakorlatilag használhatatlanok voltak. Nyilvánvalóan figyelmetlenségéből történ-

het csak meg az ilyesfajta melléfogás, mindenesetre tanulságként kell, hogy szolgáljon: gyakorlatilag az egész munka eredménye elvész a jövő számára, ha az előállító nem gondoskodik a dokumentumok megtalálhatóságáról megfelelő metaadat-rendszer alkalmazásával.

Bár a tanulmány részletesen nem foglalkozik a digitális dokumentumokra vonatkozó szerzői jogokkal, Tószegi Zsuzsanna, a téma szakértője a bevezető tanulmányban felhívta a figyelmet arra, hogy minden digitalizálás a művek többszörözésének felel meg, engedélyezése a jogtulajdonos kizárólagos joga, és a digitalizált művek közzétételére is több előírás vonatkozik. A szerzői jogdíjak költségeit feltétlenül be kell építeni a digitalizálás költségei közé.

A tanulmányt megrendelő Informatikai és Hírközlési Minisztérium kifejezetten kérte a különböző szakterületek digitalizálandó dokumentumainak mennyiségi felmérését is. Előadásom időbeli korlátozottsága csak arra ad lehetőséget, hogy a felmérésről a könyvtárak vonatkozásában ejtsek néhány szót. Korábban említettem, hogy a könyvek legnagyobb részére – mint sokszorozott dokumentumokra – általában más szabályok vonatkoznak, mint az egyedi objektumokra. Ha a kulturális közvagyon nemzeti szinten értelmezzük, az egész országban egyetlen hungarikum példány digitalizálása lenne csak szükséges (feltételezve a szabad hozzáférést bárki számára). Ugyanakkor nem létezik olyan nyilvántartás, amely tartalmazza a könyvek egyediségét vagy hungarikum mivoltát. A felmérést nehezítette az is, hogy az intézményi nyilvántartások jelentősen különböznek egymástól, valamint hogy jelenleg nem létezik központi lelőhely-nyilvántartás. Ha az IHM néhány évvel később rendelte volna meg a tanulmányt, a MOKKA valószínűleg pontosabb választ tudna adni, mint a tanulmány készítése idején rendelkezésünkre álló nyilvántartások. Problémát jelentett a könyvtárak vonatkozásában az is, hogy bizonyos dokumentumtípusokat sommásan tartanak nyilván (például polcfolyóméter), amely nem tette lehetővé a darabszám becslését sem. Ugyanakkor a darabszám sem fejezheti ki a digitalizálás nagyságrendjét: ha tudom is, hány objektum szerepel a listámon, ki tudja megmondani, hogy több kötetes lexikont takar egy rekord vagy néhány oldalas brosúrát? Az sem könnyítette meg a dolgunkat, hogy könyvtárakban is őriznek egyedi dokumentumokat (fotó, kézirat stb.), amelyeket nem mindig tartanak nyilván, ezért kiszűrésük is nehéz. Aggályainkat azzal próbáltuk meg eloszlatni, hogy

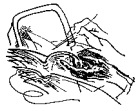
egy ilyen alapozó felmérés csak nagyságrendek becsült adatait eredményezheti, és belevágtunk a kérdőívek kiküldésébe. Mint említettem, a könyvtári dokumentumok digitalizációja vonatkozásában a kiindulási alap az Országos Széchényi Könyvtár törzsgyűjteménye. A többi könyvtár csak abból a szempontból jön számításba, ha az OSZK-ból hiányzó dokumentumokat tartalmaz a gyűjteménye: ilyenek lehetnek a különböző különgyűjtemények, helyismereti, helytörténeti gyűjtemények, kézirat- és levéltárak, régi és ritka állományok, kották, fotógyűjtemények stb.

Az OSZK állományára vonatkozó és a kérdőívek alapján kikövetkeztetett becslés szerint a könyvtárakban található digitalizálendő dokumentummennyiséget a következő táblázat mutatja:

Szakterület	Összes leltári egység (dokumentum)	Digitalizálendő egység (dokumentum)	Tárkapacitás
Könyvtár	111 000 000	3 520 000	7,6 Petabájt videó 143,0 Terrabájt hang 231,0 Gigabájt szöveg 2,0 Terrabájt fekete-fehér kép 45,0 Terrabájt szürke kép 7,1 Terrabájt színes kép 7,8 Petabájt összesen

A digitalizálendő egységek becsült száma arra enged következtetni, hogy a visszakeresés érdekében ennyi rekordot kell metaadatokkal ellátni (ha ez a nyilvántartások digitalizálásával még nem történt meg), és a teljes könyvtári anyagot tartalmazó adatbázisnak ilyen nagyságrenddel kell számolni.

A tárkapacitás becsült nagyságát a felmérés a technológiai kérdésekkel foglalkozó munkacsoport vizsgálataira építette. A szakértők technológiai szempontból a következő típusokkal foglalkoztak: szöveges, állókép-, mozgókép-, hang- és videodokumentumok. A digitalizálási kérdésekben kevésbé jártas könyvtárosok a táblázatot vizsgálva talán meglepődhetnek, hogy a gyűjtemények ezreit megtöltő könyvek, folyóiratok – egyszóval szöveges dokumentumok – jelentik tárkapacitás szempontjából a legkisebb egységet – persze ez nem így lenne, ha nem egy példány digitalizálásával számoltunk volna.

A tanulmány számos tanulsággal szolgál. A közbeszerzési pályázat elnyerése alkalmat adott arra, hogy a Könyvtári Intézet és a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ kísérletet tegyen a kulturális közvagyonnal kapcsolatban álló intézmények szakembereinek mozgósítására a közös digitalizálási stratégia megalapozása érdekében. A munka során a közgyűjteményi terület, valamint a film, a sugárzott hang, a sugárzott kép és az ingatlan örökség intézményeinek országos tekintélyű, tapasztalt szakembereit sikerült egy asztalhoz ültetni. A megbeszélések jó alkalmat teremtettek a szakmaközi tapasztalatcserére, egymás gondjainak megismerésére, megértésére. Nyilvánvalóvá vált, hogy a digitalizálás területén a résztvevő intézménytípusok különböző szinteken állnak, és eltérő problémákkal küzdenek. A közös munka tapasztalatai azt mutatják, hogy szükségszerű a közgyűjtemények korábbinál szorosabb szakmai együttműködése, amelyre egy közös digitalizálási stratégia nagyszerű lehetőséget kínálna. Az is világossá vált, hogy a közgyűjtemények mint a kultúrkincs őrzési helyei kulcsszerepet játszanak a nemzeti kulturális közvagyon digitalizálásában. Ezt egyébként alátámasztja az a tény is, hogy jóval a tanulmány megírása után, 2004 júniusában az országos közgyűjtemények közösen téziseket fogalmaztak meg a kormányzat számára *A közgyűjtemények a nemzeti kulturális örökség digitalizálásában* címmel (Megjelent a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2004/7. számában.) A tézisek kidolgozásában többen részt vettek a tanulmányt összeállító szakemberek közül.

Bízunk abban, hogy a tanulmány eredményei beépülhettek a 2003-ban formálódó Nemzeti Digitális Adattár koncepciójába, amely azóta megkezdte működését.

A felmérések alapján becsült hatalmas adatmennyiség azt mutatja, hogy részletenként, alulról építkezve, de felülről koordinálva kezdhető csak meg a nemzeti kultúrkincs digitalizálása. A tanulmány megállapításai segíthetik ezt a koordinációt, iránymutatást adhatnak a kormányzati pályázati témák kiírásához.

[A tanulmány teljes szövege olvasható és letölthető a <http://www.nda.hu> – Dokumentumtár – Tanulmányok webhelyről]